

Datum: 05-05-2001

Pagina: 030

Rubriek:

Auteur: OOMEN, M.

30.000 DOZEN VOL FAMILIEGEHEIMEN

Hóe fout was vader in de oorlog?

DOOR MAR OOMEN EN JOS PALM, foto's hans van den bogaard

n Kinderen van foute ouders. Hun leven is een hel. Maar vaak weten ze niet precies wát die ouders hebben uitgespookt. Ze hebben de ergste fantasieën. Als die ondraaglijk worden, duiken ze in de dozen van het Algemeen Rijksarchief. In ieder dossier zit een verhaal van een moffenhoer, een kruimelcollaborateur, een NSB'er of erger. De archiefmedewerkers hebben een zware taak aan het troosten van deze vijftigjarige kinderen. 'Ja, ja, ja, praat u het allemaal maar goed. Voor mij is hij van zijn voetstuk gevallen.'

'Godzijdank. Mijn moeder heeft de waarheid gesproken. Zij heeft altijd gezegd dat ze nooit iets met de NSB te maken wilde hebben. Dat klopt dus, hier staat het. En kijk: mijn vader heeft zijn lidmaatschap al in 1942 opgezegd.' Op de kamer van een medewerker van het Algemeen Rijksarchief bladert Jannie de Baar (1944) gehaast door de processtukken in het dossier van haar vader. Tranen van opluchting rollen over haar wangen als ze de verklaringen van haar moeder tegenkomt en ziet dat haar vader maar één jaar lid was van de NSB, van 2 mei 1941 tot 1 mei 1942.

Voor Jannie bevestigen de dossiers van het Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging (CABR) wat ze altijd al gedacht had: Grootje is de bron van al het kwaad. In de dossiers over haar grootmoeder leest ze dat Grootje een fanatiek en arrogant NSB'ster was. 'Zie je wel,' zegt Jannie. En Grootjes invloed op Jannies vader was enorm. Dus, concludeert Jannie de Baar, door Grootjes felheid en fanatisme is haar vader lid geworden van de NSB. 'Ze heeft vast ook zijn lidmaatschap betaald.' Maar, en nu staat het zwart op wit: vader is er op tijd weer uitgestapt.

'Hé, maar wat staat hier?' Jannie de Baar trekt wit weg, hardop leest ze: 'Johannes de Baar, van 4 april 1941 tot 11 september 1944 Rottenführer bij de NSKK. Rottenführer, wat een naar woord, wat zou dat zijn? En dit, wat is dit?'

De stijlvol, maar vlot geklede vrouw van achter in de vijftig vindt een Duits formulier in drievoud. Het blijkt een soort contract met voorwaarden, haar vader heeft het ondertekend om dienst te kunnen nemen bij de NSKK, het Nationalsozialistischer Kraftfahr Korps. Er staat boven Freiwillige Verpflichtung zur Dienstleistung bei der NSKK-staffel des W.Efh.Ndl. 'Goh, jé, weet u wat dit allemaal betekent?' vraagt Jannie de Baar aan de archiefmedewerker die net binnenkomt. 'De NSKK was een Duitse transporteenheid die troepen en materieel vervoerde,' antwoordt hij. 'En een Rottenführer stond in rang ietsjes hoger dan een soldaat. Uw vader was in ieder geval geen hóge officier.'

Het is alsof de archiefmedewerker Jannie de Baar wil geruststellen. Maar ze hoort het niet – haar vader in dienst van de Duitsers, vrijwillig. Jannie is met stomheid geslagen. 'Kijk waarmee hij heeft ingestemd,' reageert De Baar, en ze toont de archiefmedewerker het contract. 'Bij voorwaarde drie staat: "Ik verplicht mij om met het wapen in de hand te strijden." Vóór de Duitsers dus en tégen de Hollanders. Verschrikkelijk toch.'

De archiefmedewerker zegt opnieuw dat het misschien wel meevalt, hij tekent ook wel eens

een contract zonder eerst de voorwaarden door te nemen. Het kan zijn dat haar vader de aanmeldingsvoorwaarden helemaal niet heeft gelezen. 'Ja, ja, ja, praat u het allemaal maar goed. Voor mij is hij van zijn voetstuk gevallen. Ik had steeds gedacht dat het door Grootje kwam, dat mijn vader "fout" was. Maar een jongen van eenentwintig beslist zelf of hij dienst neemt in het Duitse leger.'

Meer wil Jannie de Baar niet weten. Ze vraagt zich niet af, niet nu althans, waaróm haar vader dienst nam als chauffeur voor het Duitse leger. Op aandringen van zijn moeder, uit eigen overtuiging, of omdat hij geen andere baan kon vinden? Eerst was het: het kwam door Grootje. In de kamer van de archiefmedewerker is het: 'Eigen schuld dikke bult dat hij door een Engels vliegtuig is doodgeschoten. Hij was verkeerd bezig, klaar uit. Had hij maar niet die hoge Duitse militair moeten chaufferen, die met al zijn hebben en houwen de grens over wilde vluchten.'

Najaar 2000 besloot Jannie de Baar dat het tijd was om te weten hoe fout haar vader, stiefvader en grootmoeder nu eigenlijk waren geweest. Van haar stiefvader wist ze pas sinds kort dat hij in de oorlog voor de verkeerde kant had gekozen. Haar echte vader zou een zwager hebben verraden die in het verzet zat. En Grootje zou bevriend zijn geweest met de vrouw van Mussert. Jannie de Baar wilde de puzzel onderhand compleet hebben. 'Want je gaat van alles verzinnen.'

Ze schreef brieven naar het Algemeen Rijksarchief, waar sinds 6 november 2000 het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging is ondergebracht (eerst lag het bij het ministerie van Justitie).

In het CABR zitten alle processen-verbaal en andere ertoe doende stukken van hen die heulden met de vijand of daar in ieder geval van verdacht werden. In totaal gaat het om ongeveer 556.000 dossiers over minimaal 310.000 personen, opgeslagen in 30.000 kartonnen dozen. In iedere doos zit een verhaal van een moffenhoer, een kruimelcollaborateur, een NSB'er of erger.

Heel lang werd het archief vrijwel uitsluitend geraadpleegd bij het toekennen van lintjes. Mensen met een belast verleden mogen immers niet koninklijk onderscheiden worden. Maar sinds de jaren tachtig wordt het archief steeds vaker bezocht door kinderen van foute ouders die nu wel eens precies willen weten wat hun ouders in de oorlog hebben uitgespookt. Dat is altijd een goed bewaard familiegeheim gebleven. Familieleden kunnen de dossiers alleen inzien als de personen in kwestie overleden zijn, of als die daarvoor schriftelijk toestemming hebben gegeven.

Sinds het archief bij het Algemeen Rijksarchief ligt, is het aantal aanvragen voor inzage enorm toegenomen, de wachttijd is inmiddels drie maanden. Geen dag gaat voorbij of er zit wel iemand in het 'foute' hoekje, een half afgeschermd deel achterin de immens grote studiezaal.

Als Jannie de Baar door het dossier van haar grootmoeder bladert – voor de gelegenheid mag ze in de kamer van een archiefmedewerker – heeft ze alleen oog voor de belastende getuigenissen. Dat haar grootmoeder de laatste drie jaar van de oorlog niet meer actief was in de NSB, Jannie de Baar gelooft het niet. Dat ze de onderduiker in het huis waar ze huishoudster was nooit verraden heeft, het dringt niet tot Jannie door. Dat Grootje 's nachts eten ging brengen bij mensen die niets meer hadden, Jannie vindt het op dit moment niet relevant. 'Het lijkt wel of ik alleen de slechte kanten van haar wil zien, dat ik niet kan geloven dat ze ook aardig was. Terwijl ik na de oorlog vaak bij haar ging logeren en een hele leuke tijd met haar had.'

Verzachtende toevalligheden, klungeligheden en kleinheden, kenmerkend voor iedere oorlogssituatie. Doorgaans bestaan ze niet voor tweedegeneratieoorlogskinderen als Jannie. Fout is fout. Anders kunnen en mogen zij niet denken. Zo lijkt het althans. Als zij, zoals historicus Chris van der Heijden, zoon van een Oostfrontstrijder, de zwart-witte oorlog

van Loe de Jong overschilderen met een grijskwast, is dat riskant. Want al snel laden ze de verdenking op zich uit het keurslijf van goed-fout te willen stappen, en dat is hun zelden in dank afgenomen.

De meeste kinderen van foute ouders kunnen of durven nauwelijks in nuances over de oorlog te denken. Komt dat door hun verbitterde, zwijgende vader of moeder of door hun kaalscherende burens? En wat zijn de ervaringen van Jannie de Baar en de vier andere kinderen van 'foute' ouders die wij spraken? Eén ding is zeker: het thema goed-fout beheerst hun hele leven. Het is goed doen en fout zijn. Nu nog voor velen, zesenvijftig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Menig kind van een NSB'er, een 'moffenmeid' of een WA-man heeft een zorgend, dienstverlenend beroep. Sommigen zelfs hebben een periode voor de Anne Frank Stichting gewerkt, als een soort boetedoening.

Marcel Kemp, voorzitter van de Stichting Werkgroep Herkenning (een zelfhulporganisatie van kinderen van 'foute' ouders), ging theologie studeren om dominee te worden. Hij wou mensen helpen en de wereld verbeteren. 'Voor mij is het geen schuldgevoel, maar wel iets van Wiedergutmachung,' legt de welbespraakte predikant uit in zijn ruime Haagse bovenwoning, waar de boekenkasten vol staan met literatuur over de Tweede Wereldoorlog (op tafel ligt Grijs verleden, het veelbesproken boek van Chris van der Heijden).

De moeder van Marcel Kemp was in de ogen van veel Nederlanders een 'moffenhoer', zijn vader was een (voor Marcel nog altijd onbekende) Duitse militair. Marcel kwam daarachter toen hij zeven jaar was. 'Je moeder is je moeder niet,' werd er geroepen op school. In 1944 werd Marcel ter wereld gebracht in de Boerhaave-kliniek, in de oorlog de nationale kraamkamer voor soldatenliefjes. Een jaar later stond zijn moeder hem af aan een oudoom en –tante die 'goed' waren in de oorlog. 'Je weet hoe het zat met gereformeerden: ze waren óf goed, óf goed fout. Mijn grootouders waren dus fout, de rest van de familie was goed. Mijn pleegvader heeft nog onderduikers in huis gehad. En dan neemt hij ook nog een moffenkind onder zijn hoede.'

Zoveel goedheid, zegt Marcel Kemp, legt een zware hypotheek op je groei. Zijn leven lang wilde hij op zoek gaan naar zijn echte vader, maar hij vond dat hij dat niet kon maken tegenover zijn pleegouders. Pas na veertig jaar, lang na de dood van zijn pleegmoeder, durfde hij de stap aan. Kemp: 'De problematiek van ons soort kinderen is vergelijkbaar met die van adoptiekinderen.' En dan een graadje ingewikkelder. Want dat verdomde goed-foutschema gaat er dwars doorheen.

Ook Willi van der Vaart-van der Steen (1943) is dochter van een vrouw die verliefd werd op een Duitse militair. Op straat hadden kinderen haar vaak moffenkind genoemd, maar ze had nooit begrepen wat dat betekende. 'Mof, mof, dat woord klonk zo zacht,' zegt de kleine, blonde vrouw haast verontschuldigend. In de lichte keuken van haar Geldropse hoekwoning schenkt ze nog een kopje Sterrenmix in. 'Mijn ouders,' zegt ze, 'wilden niet uitleggen wat het woord betekende.' Soms werd Willi in elkaar geslagen. Dan zeiden haar ouders dat dat kwam doordat zij protestants was en de rest van de kinderen katholiek – ze groeide op in Den Bosch.

Thuis had ze het gevoel dat ze genadebrood at, ze mocht helemaal niets, er was geen liefde, er was geen warmte. Op een donderdagavond in 1961 – Willi was zeventien, ze zat op een katholieke kweekschool – zei ze tegen haar moeder dat ze geen belijdenis wilde doen. 'Mijn moeder heeft me meteen het huis uitgezet, diezelfde avond nog.'

'Je ouders zijn je ouders niet,' zei de rector van de opleiding waar Willi onderdak had gekregen, 'Je vader is een Duitse militair en je echte moeder wil geen contact.' De rector had alles voor haar uitgezocht. Willi's wereld stortte in. Zij, een dochter van de vijand. 'In die jaren had iedereen het altijd over die rotmoffen, die rot-Duitsers, en nu bleek mijn vader zo iemand te zijn.'

In haar zoektocht naar de identiteit van haar vader ontdekte Willi van der Vaart vijf jaar

geleden dat haar pleegouders in de oorlog 'fout' waren geweest, in ieder geval contact hadden onderhouden met een Duitse organisatie. Ook daarom, beseft ze nu, kreeg ze wel eens klappen van kinderen in de buurt.

Op slechte dagen steekt bij Willi van der Vaart een heel ellendig duveltje de kop op. Nog altijd. 'Hoe kan jij nu deugen,' zegt dat duveltje. 'Je moeder is een moffenhoer, een slecht mens en bovendien een kreng.' Willi heeft een tijdje contact met haar gehad, tevergeefs hopende antwoord te krijgen op de vraag wie haar vader is. Omdat ze was grootgebracht in een negatieve omgeving, bij mensen die fout waren, wilde ze weten van wie ze haar goede eigenschappen had, vertelt ze nu. 'Waar kwamen die vandaan? Van je vader? Van de vijand?'

Jannie de Baar weet: zij is verlegen, omdat haar moeder schuw was. Over straat ging haar moeder altijd met het hoofd omlaag. Als Jannie naast haar liep en iets wilde zeggen, het maakte niet uit wat, was het steevast: sst, Jannie, niks zeggen, of: sst, Jannie, niet zo hard praten. In het archief in Den Haag begrijpt ze eindelijk waarom haar moeder zo was. De eerste jaren van de oorlog woonde het gezin De Baar onder Grootje. En Grootje, ziet Jannie nu in het dossier, had voor haar raam een NSB-plakkaat. 'Ach, wat sneu voor moeder,' mompelt Jannie. 'Wat sneu. Daar werd zij natuurlijk ook op aangekeken. Boven ons woonde bovendien een tante waar veel Duitsers op bezoek kwamen. Mijn moeder komt nota bene uit een verzetsfamilie.'

Hoeveel mensen in de oorlog 'heulden met de vijand' weet niemand precies. Het zijn er in ieder geval veel meer dan koningin Wilhelmina had verwacht. In Londen had zij bedacht dat iedereen die ook maar een beetje fout was geweest, zwaar moest worden gestraft. De koningin dacht in termen van 'gitzwart en melkwit', schreef haar particulier secretaris Thijs Booy. Liefst zette ze alle NSB'ers meteen op een schip en deporteerde ze naar ver weg.

In Londen werd in ieder geval een buitengewoon strafrecht ontworpen om de collaborateurs 'snel, streng en rechtvaardig' te kunnen straffen. Daartoe zouden er na de oorlog bijzondere gerechtshoven en tribunalen komen. Zo moesten lynchpartijen koste wat het kost worden voorkomen.

Er moet doortastend gehandeld worden, zei minister-president Schermerhorn in 1945 voor Radio Herrijzend Nederland. En met instemming citeerde hij een hoge functionaris van het Militair Gezag (een soort voorlopige regering in 1944-1945) die de regel stelde voor de afrekening. 'Het is beter,' zei deze, 'een fout te maken die later hersteld kan worden, dan dat er aanleiding wordt gegeven tot optreden van het publiek.'

Allereerst werden natuurlijk de zwaarste gevallen opgepakt, berecht en gestraft: zo'n 2400 in totaal. Veertig daarvan zijn geëxecuteerd. In 1955 zaten nog 400 mensen vast. Daarnaast werd iedereen aangehouden die ook maar enigszins verdacht werd van collaboratie. Tot voor kort ging men ervan uit dat dit zo'n 200.000 mannen en vrouwen moeten zijn geweest. Volgens de rechtshistorici Faber en Donker waren dat er veel meer, minimaal 310.000 (Faber en Donker hebben de afgelopen drie jaar het CABR proberen te doorgronden). De meeste verdachten werden zolang in kampen ondergebracht. Brood-NSB'ers, SD-agenten, Jeugdstormleden, SS'ers, Landwachters, moffenmeiden. Jong, oud, misdadigers, lichte gevallen. Iedereen zat door elkaar. Van vier maanden tot enkele jaren. In de meeste gevallen was deze hechtenis gelijk aan hun formele straf, achteraf opgelegd door de bijzondere rechtspleging.

De harde bestraffing die Wilhelmina voor iedere collaborateur in petto had, bleek al snel niet haalbaar. Bovendien was een zware straf een maatschappelijk risico. F.J.F.M. Duynstee, hoogleraar staatsrecht, schreef in een Haags dagblad: 'Na die vijf of tien jaar stort deze massa, gesteund door verbitterde vrouwen en kinderen, een totaal van 500.000 mensen, zich op ons volk.'

Dat is dus niet gebeurd, maar wat dan wel? De bijzondere rechtspleging is vooral effectief

geweest in het isoleren van de 'massa' klein-foute Nederlanders waar Duynstee zo bang voor was. De ouders kenden hun plaats. En de kinderen hebben zich net als alle tweedegeneratieoorlogskinderen keurig stil gehouden. De jaren van de wederopbouw lang en de hele eindeloze jaren zestig. En toen in die periode ook nog eens de jodenmoord in volle omvang duidelijk werd, durfde geen enkel 'bruin' kind nog een stap te verzetten. Na het proces-Eichmann (1961) en na de publicatie *Ondergang van de historicus Presser* (1965) was de bewegingsruimte van kinderen van 'foute ouders' nul komma nul. Vader was niet langer gewoon een NSB'er of een te gewillig meewerkende ambtenaar. Hij was niet zomaar een politiek delinquent (de juridische term van de bijzondere rechtspleging), hij was misschien wel een oorlogsmisdadiger. Wie weet had vader wel 'het ergste' gedaan.

'Dat is ook altijd de eerste vraag van de bezoekers,' zegt Sierk Plantinga, archivaris van het Algemeen Rijksarchief. 'Ze zijn als de dood om te ontdekken dat pa joden heeft aangegeven of erger. Met lood in de schoenen komen ze hier omdat ze uitgaan van het meest verschrikkelijke.' Kinderen van 'foute' ouders hebben de stap naar het archief vaak jaren uitgesteld. Ze gaan pas als ze eindelijk willen begrijpen waarom hun jeugd zo verschrikkelijk was. Of als de fantasieën over de daden van hun ouders inmiddels ondraaglijk zijn geworden.

'Familiegeheimen moeten worden ingevuld,' zegt Marianne Schaap, in het dagelijks leven psychotherapeut. Schaap heeft midden jaren tachtig haar vader toestemming gevraagd om in het CABR-archief zijn dossiers in te kunnen zien. Hoe het gebeurde, herinnert ze zich als de dag van gisteren. 'Mijn man, mijn zus en ik hebben hem overvallen. Mijn man hield mijn moeder, die altijd over pa waakte, beneden aan de praat. Ondertussen hebben mijn zus en ik hem boven op zijn werkkamer voor het blok gezet. Het waren de vijf zwaarste minuten uit mijn leven,' zegt ze. 'Mijn vader is een heel klein ielig mannetje dat gauw in zijn schulp kruipt. Die avond op zijn werkkamer heeft hij over het proces verteld. Voor het eerst zag ik iets van woede, verbittering is het juiste woord, hij was kwaad op de rechter die hem heeft gepakt, tegelijkertijd zag ik een oude man met trillende handen. Zonder veel omhaal van woorden tekende hij de verklaring die ik had meegenomen om in het archief te kunnen.'

Schaaps vader was NSB'er. Via de Duitsers had hij geprobeerd een aardig baantje bij de overheid te krijgen. Het laatste halfjaar van de oorlog had hij moeten kiezen: werken in Duitsland of in Nederland een functie vervullen. Hij koos voor het laatste en werd kampbewaarder in Kamp Amersfoort. Voor vier en een halve maand. Voor Marianne Schaap was dat een schok, daar was haar vader toch ook helemaal niet het type voor: kampbewaarder. 'Het gekke is: dan zitten er in het dossier briefjes van mensen die kamp Amersfoort hebben overleefd. Ze schrijven dat hij best een aardige man was, hij smokkelde voor hen brieven naar buiten en af en toe wat spullen naar binnen. En dat met zijn bangelijke natuur, dat viel me van hem mee, want hij liep daardoor ook gevaar.'

De dossiers in de het Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging zijn geen gewone dossiers. Behalve allerlei opsporingsbescheiden en processen-verbaal, bevatten de meeste tal van brieven en verklaringen van burens, familie, de dominee, de onderwijzer en noem maar op. Een enkele getuigenis à charge, de meeste à decharge.

Juist al die brieven en briefjes, verklaringen en getuigenissen zijn voor kinderen van 'foute' ouders zo belangrijk. Jannie de Baar, Marcel Kemp, Willi van der Vaart en Marianne Schaap kunnen zich daarmee een beetje een beeld vormen van wat zich in de oorlog precies heeft afgespeeld. De ouders en hun daden, als er al van daden gesproken kan worden, krijgen een context. Willi van der Vaart heeft dankzij het dossier een, zoals zij zegt, 'tastbare herinnering aan mijn jeugd. Of die nu leuk was of niet. In de tijd dat ik in het gezin kwam, zat mijn pleegvader in een kamp. Het dossier zit vol met verklaringen van kostgangers, en brieven van mijn pleegmoeder om mijn pleegvader vrij te krijgen. Hij heeft zeven maanden in een kamp gezeten. Waarom precies, wordt uit het dossier niet duidelijk. Er zit geen vonnis in. Mijn pleegvader is uiteindelijk buiten vervolging gesteld.'

Van der Vaart hoopte in het dossier over haar pleegvader aanwijzingen over de identiteit

van haar vader te vinden. Die zaten er niet in. Marcel Kemp weet dankzij de dossiers over zijn moeder dat zijn vader Willi Pieper heet, maar Pieper is in Duitsland net zo'n naam als Jansen in Nederland. Zijn vader heeft Marcel Kemp dan ook nog niet gevonden. Eén document uit het archief van zijn moeder koestert Kemp met heel zijn hart, het is een notitie van een verpleegster uit de Boerhaave-kliniek. Er staat: 'Die Mutter war sehr lieb und sorgsam zu ihrem Kind.'

Voor de kinderen openen de dossiers van de bijzondere rechtspleging een verleden dat op slot zit. Vaak verraden ze nog iets: iets dat niet uitsluitend voor de betrokkenen van belang is, maar ook voor de nazaten van goede of neutrale ouders. Anton Engwirda, het vijfde 'foute' kind dat ons vertelde over zijn archiefonderzoek, ontdekte: fout is niet altijd zomaar fout. Geboren en getogen in Maastricht, ondervond Engwirda alle ellende die bij een 'bruin' kind hoort – in elkaar geslagen op het schoolplein en 'ontzet door Loekie Cohen' tot en met onverklaarbare carrièrebreuken. Toch is zijn vaders rood-bruine loopbaan tot op de dag van vandaag een raadsel. Vader Andreas Engwirda was Spanjestrider, rode brigadist. Hij kwam in 1937 in Nederland terug en werd in december 1940 door de Duitsers opgepakt. Weer een halfjaar later werd hij vrijgelaten om te gaan werken voor de SD als V-man (spion voor de Duitsers).

Vanaf dat moment beginnen de tegenstrijdigheden in wat Anton Engwirda noemt 'mijn witgekafte zwartboek over mijn vader'. Het boek bevat een kopie van een Schutzhaftbefehl uit 1941, ofwel een enkele reis concentratiekamp Sachsenhausen. Maar er zit ook een brief in van de Maastrichtse SD aan het hoofdkwartier in Berlijn, waarin staat dat ze Engwirda, de Maastrichtse kelner, goed kunnen gebruiken. Er is een verslag van een poging Engwirda te arresteren omdat bij hem thuis het illegale blad De Vonk zou worden gedrukt ('Dat was ook zo,' zegt Anton, 'mijn vader en moeder werden gewaarschuwd en hebben op tijd de stencilmachine weggekieperd.'). Evenzo is er een bericht over Engwirda's bespieden van de activiteiten van de 'Oranje-groep' uit Maastricht. En zo gaat het maar door met ontlastende en belastende tijdsdocumenten over Engwirda, die uiteindelijk zou sneuvelen in Joegoslavië. Als spion of als partizaan, niemand weet het.

Belangrijkste document uit het bijzondererechtsplegingarchief is voor Anton Engwirda een brief. Die was afkomstig van een Hollandse kameraad van zijn vader bij de Mostarbrigade in Joegoslavië. Deze schrijft: 'Om zijn anti-Duits zijn te bewijzen werd Engwirda ingezet bij zware steunpunten aan het front. Hij was volbloed-communist, fel anti-Duits en -NSB, en heeft zich voor zover ik hem heb meegemaakt voor de volle 100 procent ingezet voor de bevrijding.' Ondanks deze brief kan en wil Anton Engwirda de veronderstelling dat zijn vader misschien 'goed' was en door de Duitsers is gehanteerd, niet onderschrijven. 'Ik kan niet op die manier over hem denken. Mij is altijd verteld: je vader was een schoft.'

Als het archief van de bijzondere rechtspleging íéts duidelijk maakt, dan is het dat de opmerking van W.F. Hermans klopt. 'In de oorlog,' zei hij, 'hadden de mensen de meeste kans te mislukken.'

Maar het archief dwingt ook tot een kanttekening: vrijwel niemand van de 'klein-fouten' ging helemaal de mist in. Je 'mislukte' als het ware voor een achtste, een kwart, de helft, of soms voor vijftiennegentig procent. Na de oorlog moest je met vrouw en kinderen met die 'mislukking' verder. En het lastige was dat bijna niemand om je heen kon zien hoeveel je gefaald had. Aantjes, achteraf bezien voor hooguit tien procent 'mislukt', werd zijn Germaanse-SS-lidmaatschap in 1978 voor de volle honderd procent aangerekend (zijn late coming-out speelde hierbij natuurlijk ook een rol). Pas maart dit jaar was er een kleine rehabilitatie in de media, en gaf zelfs Loe de Jong toe dat hij destijds een beetje te hard had geoordeeld.

Natuurlijk zijn er meer typen als Aantjes geweest, en er moeten ook meer Engwirda's, en 'Grootjes' als van Jannie de Baar hebben rondgelopen. De geschiedenis van hun opsporing; van hun kampeven; hun reclassering en de geschiedenis van hun kinderen – het moet allemaal nog geschreven worden. Maar voorlopig zijn er slechts één of twee

historici die in het archief rondkijken. Het archief is vooral het domein van de 'kinderen van'. De staalkaart van de Aantjes-foute Nederlanders ligt op het rijksarchief te wachten op verder onderzoek. En het zou nuttig zijn als wetenschappers erin gingen snuffelen, al was het alleen maar om een historische schets te maken van de kleine en grote missers van 'goed' Nederland tijdens de jaren van de bijzondere rechtspleging.

Voor Jannie de Baar is het nog te vroeg om met berustende ogen naar haar vader, grootmoeder en stiefvader te kijken. De meeste kinderen van 'foute' ouders bezoeken meerdere malen het archief in Den Haag. Willi van der Vaart: 'Pas de tweede keer zag ik echt wat er stond en kon ik de feiten nemen zoals ze waren.'

Eén ding laat Jannie de Baar tijdens haar eerste bezoek wel tot zich doordringen: haar echte vader heeft in de oorlog niemand verraden. Een tante had dat al gezegd en het dossier bevestigt het opnieuw. En Jannies grootmoeder onderhield géén vriendschappelijke relaties met de top van de NSB, met de vrouw van Mussert. 'Dan had je daar zeker iets over in het archief aangetroffen,' zegt de archiefmedewerker van het Algemeen Rijksarchief.

Maar het dossier over Jannies stiefvader kán Jannie niet mild stemmen. Als de middag waar ze zo tegen opzag bijna voorbij is en zij de archiefmappen wil dichtslaan, valt haar oog op een foto. Een foto van een ophanging ergens in Rusland. 'J. was bij de ophanging aanwezig en heeft hem gefotografeerd,' staat er op de achterkant. Jannie is geschokt, diep geschokt. 'O, wat erg, o, wat een schoft.' Jannie wist al wel dat haar stiefvader niet deugde. Als pleger van incest was hij medeverantwoordelijk voor de dood van haar zus, die stierf aan anorexia. Maar waarom is haar moeder in godsnaam na de oorlog met hem getrouwd? Was de wereld van 'niet-fouten' zo voor haar afgeschermd, dat ze alleen nog voor een foute man kon kiezen? Voor 'een man', zoals Jannie zegt, 'die overbleef'?

De namen van Jannie de Baar en Marianne Schaap zijn niet hun echte namen. Meer informatie over het archief is te vinden in 'Bijzonder Gewoon. Het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (1944-2000) en de "lichte gevallen"' door Sjoerd Faber en Gretha Donker. Uitgegeven door More 2000. e-mail: more@soneramail.nl.

Een Nederlandse vrouw in de armen van een Duitse soldaat

Kinderen van foute ouders. Na de oorlog zaten hun ouders in kampen waar ze op hun vonnis wachtten.

Vaak zagen de kinderen hun ouders niet meer terug

Het Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging (CABR): 556.000 dossiers over minimaal 310.000 personen, opgeslagen in 30.000 kartonnen dozen

HANS VAN DEN BOGAARD

Copyright © 2001 Weekbladpers Tijdschriften (Onbekend)